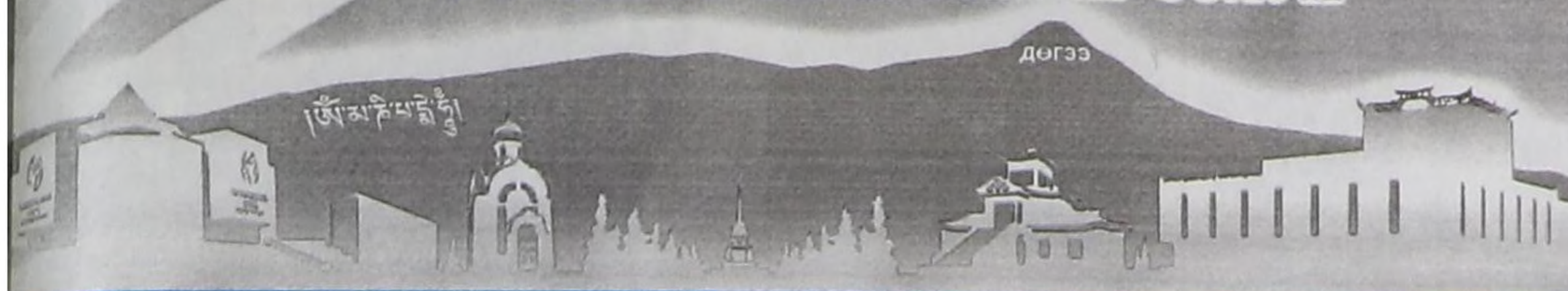

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээп

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№114
(19304)

2019 чылдың
октябрь 8
вторник

Хүннүң үнери — 06:45
Ажары — 17:48
Хүн дурту — 11:03

солуннун сайтызы// shyn.ru
электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Садар өртээ хостуг 12+

Күш-ажылдың кижизиниң чылынга

ОРУКЧУЛАРНЫҢ ХОВАР ОЮНУ

Орук ажилдакчыларының эн
лгараңгайларын илередир, «Күш-
ылдың кижизи» чарлаттынган
га тураскааткан «Мергежилининиң
ини» мөөрей Улуг-Хем кожуунга
үлпэрткен. Ук мөөрейниң сорулгазы
едералдыг болгаш тус черниң авто-
ина оруктарын айыыл чок болду-
ам-даа сайзырадыры болгаш про-
сионал мергежилининиң тергинин
яктарга көргүзүп, өөредип, бот-
тарының аразына арга-дуржулга
чулгасын чорудары. Кадыг-берге
гежилдин ажилдакчыларының
аадын көдүрүп, кадрларны ук мер-
илге быжыктырып сонургадыры.
штың чыккылама соогу, чайның
галыыны дивес кезээде черде
уур орук ажилдакчыларының
гежилининиң уjur-дузасын чон мур-
а беди-биле илередири.

айы девискээрде орук кылып турар
ада барын көрүп тургаш, оларның
казын ажыглап, чылдың-на аңгы-
черлерге мөөрейни эрттирип турар.
алын Улуг-Хемниң Арыг-Бажы суур-
рген орук кыдыынга, ук кожуннун
ргазы, ТР-ниң Орук-транспорт
пекизиниң яамызы, «Тываавтоорук»
ениң казна албан чери, Кызылдың
спорт техникуму аалчыларны уткуп
ергежилининиң тергиннерин илерет-

ында чыскаалып алган турар
изациялар республиканың хөгжүл-
ге улуг үлүг-хуузу кирип чоруу-
өөрүп тур мен. Ыраккы Бай-Тайга
ннун Кызыл-Даг суурда шапкын
ик хемни кежир чоннун аргыжып
көвүрүүн «Суугу» КХН кылган,
ын-Хемчиктин Эрги-Барлык суурда
элининиң талазы-биле эң-не узун
у «Экспресс-Тудуг» чаа кылып доос-
р, «Восток» КХН Кызыл хоорайда
орттун ухар шөлүн чаартканнар, ам
орт Федералдыг деңнелче кирген,
агай талакы эриктерни тудуштуруп
коммуналдыг көвүрүүүстү база
н, ам бир талазының эде кылыш-
ноябрь 30-ге чедир доозуптарлар.
бо чоокку үени чугаалаар болза
ыг.

гү күш-ажылчы мергежилдерниң
ндан орукчулар Күш-ажылчы
иң чылында маргылдаага кымдан-
ытк төлөтти-биле киржириңерге
еп, чедишкенин күзедим. Мер-
иниң тергини тиилээр-ле болзун»
Тыва Республиканың орук-транспорт
екизиниң сайыды Олег Бады орук-
та байырын чедирди.

Олег Ооржаквичиге, «Восток» КХН-ниң

Олег Ооржаквичиге, «Восток» КХН-ниң
чиңгине директору Сергей Васильеви-
чиге бо хүннү ажыглап, четтиргенимни
илередиксеп тур мен. Эвээш эвести
кады кылдывыс, ажилдажылгавыс ам-
даа түңнелдиг уламчылаар-ла болзун.
Орук ажил-агыиының профессионал
байырлалын уткуштур кадыкшылды,
өг-бүлөңер силерге ынак болуп, кезээде
бажыңарда манап турарын, кылган
оруктарыңар таварыштыр чон кезээде
чедишкенин бар чоруурун күзедим.
Байырлалыңар-биле!» — деп, Улуг-Хем
кожууннун чагырга даргазы Рустам Чу-
дан-оол чугаалады.

Улуг-Хем кожууннун удуртулгасы
орук ажил-агыиынга болгаш бодунун
мергежилинге шылгарааннарны өөрүп
четтиришкенин бижиктери-биле «Су-
угу» КХН-ниң экскаваторжузу Ромеш
Кууларны, автогрейдериз Альберт Оор-
жакты, орук ажилдакчызы Аяс Оюну,
«Экспресс-Тудуг» КХН-ниң экскаватор-
жузу Далай-оол Ондарны, орук ажилдак-

чылары Буян Чымбаны болгаш Долбан
Ондарны шаңнаан.

Орукчуларның профессионал байыр-
лалын уткуштур «Мергежилининиң терги-
ни» мөөрейге «Восток» КХН-ниң, «Суугу»
болгаш «Тываның оруктары» КХН-ниң,
«Экспресс-Тудуг» КХН-ниң команда-
лары «Тергин автогрейдержи-2019»,
«Тергин бульдозержи-2019», «Тергин
экскаваторжу-2019», «Тергин чүдүрүкчү-
машинист-2019», «Тергин чоллаачы-2019»
номинацияларга төлөттип көргүзөр.

Орукчулар күчүлүг демир аъттарын
мунупкаш, баскетболга, бут бөмбүүнге,
«бармен» болгаш оон-даа өске оюн-
нарга эрес-кашпагайын шенешкеннер.
Ындыг улуг техника-биле баскетболдун
тырыкызынче часпайн октаары, бут
бөмбүүнге — бичии бөмбүктү идип ал-
гаш, хаалгаже кириери болгаш «бар-
менге» улуг техниканы башкарып тура,
стаканче сугну кудары көрүштүг болгаш
аарыкчыларның сонургалын болдурган.
(Уланчызы 2-ги арында).

Хүннүң медээлери

МООЛ — ТЫВА ХАРЫЛЗААЛАР

Октябрь 9-тан 12-ге чедир Моолдун
Завхан аймактын Арц-Суурь деп чер-
ге садыг-делгелге ярмарказы болуп
эртер. Аңаа киржири-биле Тываның
сайгарлыкчыларын, тус черниң бараан
бүдүрүкчүлерин болгаш республиканың
чурттакчы чонун чалап турар. Тываның
чонунга кожавыс Моол күрүнеже чедери
эптиг болзун дээш даштыкы күрүнеже
кирининиң дугайында кызыгаар эртти-
рилгезин бөдүүнчүткен. «Цаган-Тологой»
кызыгаар эрттирилгезиниң пунктузун
таварыштыр кызыгаар эртериниң бир
удаа шынзылгасын ИХЯ-ның Тыва Рес-
публикада Миграция айтырыгыларының
талазы-биле эргелелиндеп ап болур.

ТҮРК ДЫЛДЫГ АНЫЯКТАР ФЕСТИВАЛЫ

Сентябрь 27-де Татар Республиканың
найысылалынга VI-гы түрк дылдыг аныяк-
тар фестивалы болуп эртен. Чеди хонук
дургузунда үргүлчүлүзүн фестивалга
кыргыстар, казахтар, түрктөр, ногайлар,
татарлар, башкирлер, чуваштар болгаш
өске-даа түрк дылдыг чоннар киришкен.
Тываны төлээлеп, Москвада өөренип
турар студентилер сес киж киришкен.
Олар тыва чоннун культуразын, нацио-
нал аш-чегин болгаш хөөмей-сыгыдын
төлөтти-биле бараалгатканнар. Аңгы-
аңгы чоннарның үндезин төрөөн дылын
кадагалап арттырынга кончуг улуг
ужур-дузалыг болган фестивальдың 50
ажыг чурттардан келген киржикчилери
чаңгыс аалдың төлдери дег эл-найыралын
быжыктырып тарааннар.

ОН БИР ИНСПЕКТОР НЕМЕШКЕН

ТР-ниң Бойдус курлавырлары болгаш
экология яамызы бойдус камгалалының
хөй-ниити инспекторларын шилири-биле
мөөрейни чарлаан. Мөөрейниң тиелекчи-
лери болган 11 хөй-ниити инспекторларга
июнь 5-те, Экология хүнүнге тураскааткан
байырлыг хемчеглер үезинде шынзылга-
ларны тывыскан.

АЛДЫН МЕДАЛЬДАР ТЫВА СПОРТЧУЛАРДА

Октябрь 6, 7 хүннеринде Абаканга
хостуг хүрешке Бүгү-россия чергелиг
маргылдаа болуп эртен. Маргылдааны
Россияның алдарлыг спорт мастери
Сергей Карамчаковтун чырык адынга
тураскаадып эрттирген. Түңнелинде,
Тываның спортчулары 2 алдын, 2 мөңгүн,
4 хүлер медальды чаалап алганнар. 65
килге — Иван Санчы-Мидип, 61 килге
Кежик Монгуш чемпион болган. Кежиктин
кады төрөөн дунмазы Чаян Монгуш ок-
тябрь 4, 5 хүннеринде Красноярск хоо-
райга болган Россияның алдарлыг спорт
мастери Заура Батаевтин чырык адынга
тураскааткан маргылдаага чемпионнаан.
Болган маргылдаага Тываның спортчула-
ры 5 алдын, 1 мөңгүн, 4 хүлер медальды
чаалап алган.

Чазак Даргазы социал
четкилерде

ТОЖУНУҢ ИВИЖИЛЕРИНГЕ ЧАА ТӨЛЕВИЛ

Тывада «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилелли эгелээндөн бээр амгы үеге чедир мал ажылынче сонургалдыг кирип турар аныяк малчыннарның саны чылдан чылче өзүп турар. Эки түңнелдерни көргүзүп турар бо төлөвилелди Тожунуң ивижилеринге база эгелээрин Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол сүмөлзэн. Ол дугайында социал четкилерде база бижээн:

«Бо чылдан эгелеп иви мал ажыл-агыйыңа «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» төлөвилелге демей төлөвилелди боттандырып эгелей берген бис. Ук төлөвилелдиң киржикчи бүрүзүңе Соңгу чүктүң 11 мындызын (кыс ивиликни) хүлээди бээр бис. Ийи чыл болганда, төлөвилел киржикчизи өстүр азырап алган малыңдан база-ла бистен кайы хире алганыл, ол хире-ни дараазында киржикчиге дамчыдып бээр.

Амдыгында төлөвилелде ийи киржикчи бар. «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг»

Инвалид уругну база чажындан 1-ги бөлүктүң инвалидин ажаап-тежээни дээш ай санында акша төлөвириниң хемчээли өскөн

Тыва Республиканың Пенсия фондузу, «Шын» солунуң октябрь 1-ниң 111 дугаар номеринде инвалид уругну база чажындан 1-ги бөлүктүң инвалидин ажаап-тежээни дээш ай санында акша төлөвириниң дугайында эргижирзэн медээниң үнгенин дыңнадып тур.

2019 чылдың июль 1-ден күш кирген РФ-тиң Президентизиниң Чарлыы өзүгээр 18 харга чедир инвалид уругну база чажындан 1-ги бөлүктүң инвалидин ажаап-тежээни дээш ай санының акша төлөвирлериниң хемчээли 5500 рубльден 10000 рубль чедир өскөн.

Тыва Республикада район коэффициентизин барымдаалап, ук төлөвирниң хемчээли 7700 рубльден 14000 рубль чедир өскөн. А Мөңгүн-Тайга, Тожу база Тере-Хөл кожуннарда — 8250 рубльден 15000 рубль чедир өскөн.

Ай санының акша төлөвирин ада-иениң (азыракчыларның) кайы-бирээзи алып. Ажаалда-тежээлдени чорудуп турар кижилер

ажылдавайн база пенсия албайн турар ужурлуг.

Бир эвес, ажаалда-тежээлдени ада-иенден өске хамаатылар чорудуп турар таварылгада, ук акша төлөвириниң хемчээли өспөзүн, ол хевээр арткан: республиканың девискээринде 1680 рубль, Мөңгүн-Тайга, Тожу база Тере-Хөл кожуннарда 1800 рубль.

База ол ышкаш ажаап-тежээп турар хамааты ажылга кирип алган азы ажыл чок дээш пособие ап эгелзэн таварылгада, ол хамааты Пенсия фондузунга дарый дыңнадыр хүлээлгелиг.

Ай санының акша төлөвирин бир дугаар тургузуп турар таварылгада, чурттап турар черинде Пенсия фондузунуң эргелелинче ажылдавайн турарын бадыткап турар документини база чогуур билдиришкенин кириер. Долу медээни Пенсия фондузунуң Тыва Республикада салбырының 8(39422)9-60-60 деп дугаарлыг изиг шугумдан билип ап болур.

ОРУКЧУЛАРНЫҢ ХОВАР ОЮН

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Кым, кайы команданың киржикчизи-даа дивес, кижилер бүрүзү ойнакчы бүрүзү дээш хол-буду-биле имнел, дуза кадарын орадажып, алгыржып, сеткилинден «аарып» турдулар. Оюн үезинде Кызылдың транспорт техникумунуң сургуулдары шииткекчиге дузалажып, четтигип-ле турлар.

Солун, дүшкүрлүг маргылдааның соонда тиилекчилер илерзэн. «Тергиин бульдозер-жи-2019» — Виктор Горбунов, «Тергиин грейдерисчи-2019» — Чаяан Монгуш, «Тергиин машинист-чүдүрүкчү-2019» — Артыш Ондар, «Тергиин экскаватор-жу-2019» — Александр Николаев, «Тергиин чолаачы-2019» — ка Б.Лопсан бүзүрелдиги-биле төлөптүг болганнар. Командалар аразынга «Восток» КХН 1-ги черни чаалап алган.

Орук ажыл-агыйының хоочуну Алексей Кансеровтуң маргылдаага хамаарыштыр бода-лын айтырдым. «Маргылдаалар солун-дур. Чымыштыг ажыл үезинде бичии дыштанып, ойнап-хөгөлдүр-даа алырга, аайлыг бе. Ам 35 чыл ажылдап тур мен. Моон мурнунда киришкеш, шаңалдыг черлерни ап турдум. Бо чылын аныяктарга орукту чайлап бээр дээш, киришпедим. Удавас

болур байырлалы-выс таварыштыр коллегаларымга аас-кежикти күзеп тур мен».

Маргылдааның киржикчилериниң эң хеймери-даа болза, Улуг-Хем кожунуң шаңалынга төлөптүг болган Далай-оол Ондар-биле чугаалаштым: «Бичии тургаш-ла, машина-техника сонургаар турган мен. Улуг күчүлүг техниканы кижилер хунуң-не көрүп турар эвес. Школа соонда Черногогорскиниң даг техникумун дооскаш, орук черинге

ажылдааш, чаа-ла бир чыл тур мен. Мындыг маргылдаа-даа болуп турарын кижилер-дир мен. Улуг хоочунарымдан база хөйүнү билип алдым. «Күш-ажылдың кижизини-ле шын. Бодунуң мергенлигине чүнү кылдыр дээрли, чокка тергиини-биле кылып а чугаа чугаалаар дээнде, дүжөр болду. Холу туттун аксы-биле аал көжүрбес, ды биле дыт ужурбас кижилер бирээзи-дир деп, орукчулар эскердим.

Ук маргылдаа — орук ажылга Тывада кол черни эзип турарын база катап бадыткап бүгү чонну автомашина оруу тыштырып турар. Ынаар муң кижилер хаара туттунган. Кадык берге ажылдарның бирээзи орукчулар чиик эвес ажыл эчизинге чедир үнелээри чүгү Аржана ЧАМЗЫР

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Чазаның 2013 чылдың
июль 29-та үнген № 470 доктаалыга өскерилгелер
кииреринин дугайында

2019 чылдың август 21 № 415 Кызыл хоорай

«Тыва Республиканың 2030 чылга чедир социал-экономиктиг хөгжүлдезинин стратегияларының дугайында» Тыва Республиканың Чазаның 2018 чылдың октябрь 24-те үнген №638 доктаалында тандырылган сорулгалар-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры

1. «Күрүнениң дээди эртемниң өөредилге организацияларын тергилер эки доосканнарга Тыва Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека (чээли) кредиттер талазы-биле чарыгдалдыг кезээниң компенсациязы кылдыр субсидиялар бээринин Чурумун дугайында» 2013 чылдың

«Күрүнениң дээди эртемниң өөредилге организацияларын тергилер эки доосканнарга Тыва Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека (чээли) кредиттер талазы-биле чарыгдалдыг кезээниң компенсациязы кылдыр субсидиялар бээринин Чуруму

I. Ниити дүрүмнер

1.1. Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека (чээли) кредиттер талазы-биле чарыгдалдыг кезээниң компенсациязы кылдыр субсидиялар бээринин Тыва Республиканың республика бюджетинин хөрөңгизинден үрүп бээр арга-биле, күрүнениң дээди эртемниң өөредилге организацияларын тергилер эки доозуп алган улустарның адырап-чурттаар байдалдарын эки-тергилерге дузалаар сорулгалар-биле ук чурттуу ажылдап кылган.

1.2. Ук Чурумунуң шугуму-биле дараада тодарадылгаларны доктаадыр: «доозукчу» - Россия Федерациязының атызы, 35 хар ашпаан назы-харлыг, нениң дээди эртемниң өөредилге организациязын тергилер эки дооскан үези а, субсидия алыр дээш, документтери дужааган ай-хүнге чедир 3 чыл ээн болур, айыттыг өөредилге организациязын доосканының дугайында нениң үлегер-майыктыг диплому бар, а Республиканың девискээринде кеттинген болгашында турар) ажил кизинде 6 (алды) айдан эвээш эвес доктаамал ажылдап турар, чурттап хуу бажыңы чок кижиг; ипотека (чээли) кредиттери» - Тыва Республикага чурттаар бажың (тудуп) алыры-биле кредит бээр органи-дан, шимчевес өнчү - бажыңы ага салгаш, тодаргай хуусаага бээр хөрөңгиг;

«субсидия» - Тыва Республикага аар бажың (тудуп) садып алырынга кредит керээзи (чээли керээзи) дугаар төлээрин хүлээнип алган нениң компенсациязы кылдыр бээр галар-биле доозукчуга халаска акша-хөрөңгиг;

«төлээлекчи орган» - күрүнениң дээди эртемниң өөредилге организация-тергилер эки доозуп алган улуска Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека (чээли) кредиттер талазы-биле чарыгдалдыг кезээниң компенсациязы кылдыр субсидиялар бээр талазы-биле Тыва Республикага хемчеглерни боттандыра-Тыва Республиканың Чазандан четтирген Тыва Республиканың чирге-чагырга органы;

«анажылга информациязы» - ипотека кредит керээзи ёзуугаар кол өрезин арының чогуур түңнерни болгаш хууларны ай-хүн аайы-биле үзүп, каан, ипотека (чээли) кредитти инге доктаадып каан графиги;

«сананында төлевири» - санажылга информациязынга дүүштүр, ипотека кредит төлээр талазы-биле ай да доктаадып каан төлевири;

июль 29-та үнген Тыва Республиканың Чазаның № 470 дугаар доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

2. Доктаалдың 2-ги пунктузунда «аныяктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле» деп сөстөрни «өөредилге болгаш эртемниң» деп сөстөр-биле;

3. Күрүнениң дээди эртемниң өөредилге организацияларын тергилер эки доосканнарга Тыва Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека (чээли) кредиттер талазы-биле чарыгдалдыг кезээниң компенсациязы кылдыр субсидиялар бээринин Чурумун дараазында редакция-биле тайылбыр-лаар:

II. Күрүнениң дээди эртемниң өөредилге организацияларын тергилер эки доосканнарга Тыва Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека (чээли) кредиттер талазы-биле чарыгдалдыг кезээниң компенсациязы кылдыр субсидиялар бээринин механизми

2.1. Субсидия алыр эргези чок хамаат-тылар:

- социал төлевирилер, субсидиялар азы бюджеттиң кандыг-бир деңгели-биле күрүне деткимчезинин өске хевирлеринин ачызында амыдырап-чурттаар байдалдарын экижидер эрге-байдалдарны ооң мурнунда ажылдап турган;

- эргелиг хуу ээзи (бот-тускай азы үлүгүлү) болуп, чурттаар бажыңы бар;

- субсидия алыр документтерни дужаарының мурнунда, үш чыл бурунгаар үеде, боттарының амыдырап-чурттаар байдалын дорайтадып алган, тодаргайлаарга, эргелиг хуу ээзи болуп, чурттап турган бажыңын ышкындыр хөдөлишкенин кылган.

2.2. Тыва Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алыр ипотека кредит керээзинге (чээли керээзинге) дүүштүр чээлиге берген акша-хөрөңгени ажылгааны дээш, ипотека кредит керээзинин негелделеринге дүүштүр, чылдың ставказы-биле санап каан болгаш чылдың 5,0 хуулуг ставказы-биле санаан, ай санында бээр төлевириинин хемчээлдеринин аразында ылгалының хемчээлинге түңүнү хууларын төлээр талазы-биле чарыгдалдыг кезээниң компенсациязы кылдыр доозукчуга субсидияларны бээр.

2.3. Ипотека (чээли) кредит талазы-биле хуулуг ставказының кезээнге субсидияны беш чылдан көвүдөвес хуусаа дургузунда бээр.

2.4. Доозукчуга субсидия бээр бүгү үениң дургузунда субсидияның эң улуг хемчээлинин түңү 500 000 (беш чүс муң) рубль ашпас ужурулуг, ол хире чеде берген болза, улаштыр субсидия бербес.

2.5. Субсидияны Тыва Республиканың республика бюджетинин агар санындан бээр.

2.6. Субсидия алыр дээш кордап турар улустар болза, эртип турар чылдың август 1-ден сентябрь 15-ке чедир хуусаада дараазында документтерни төлээлекчи органга дужаар:

а) субсидия бээринин дугайында билдиришкенин ийи экземплярга, ук Чурумунуң №1 капсырылгасында үлегер-майык ёзуугаар бижири (билдиришкенин болгаш аңаа коштунган документтерни хүлээп алган ай-хүннү демдеглээш, бир экземплярны ооң ээзинге эгидип бээр).

б) доозукчунуң өг-бүлезинде кижигүн-бүрүзүнүң амы-хууда шынзыдар доку-

ментизинин хоолгазы;

в) өг-бүлезинин кижигүннеринин дугайында шынзылга;

г) чурттап турар черинде бүрүткел кири бижидилгезинин дугайында шынзылга;

д) өг-бүле кылдыр бадылашкан (чарылган) дугайында херечилел (өг-бүлелиг болза);

е) күрүнениң чаңгыс аай шимчевес өнчү реестринден шимчевес өнчүзү чок дээрзин айыткан ушта бижилге;

ж) күрүнениң дээди эртемниң өөредилге организациязын дооскан дугайында дипломнуң хоолгазы (капсырылгалары-биле);

з) күш-ажыл дептеринин хоолгазы, ажил берикчизи шынзыдып, бадыткаан болур;

и) доозукчуну албан-дужаалга томуйлаан дугайында дужаалдың хоолгазы, ажил берикчизи шынзыдып, бадыткаан болур;

к) доозукчунуң күш-ажыл керээзинин (контракт) хоолгазы, ажил берикчизи шынзыдып, бадыткаан болур;

л) субсидия бээринин дугайында ажил берикчизинин дилээ;

м) кижинин орулгаларының дугайында 2-НДФЛ үлегер-майык ёзуугаар шынзылга.

2.7. Эртип турар чылдың сентябрь 15 соонда дужааган документтерни төлээлекчи орган хүлээп албас болгаш сайгарып көрбес.

2.8. Субсидия алыр дээш кордап турар улустар көргүскен медээлеринин шын болуру дээш долу харысалганы хүлээнип алыр. Документтерде кириген медээлери шын эвес деп барымдаа билдине бээр болза, субсидия бээринден ойталаарының чылдагааны ол болур.

2.9. Документтерни хүлээп ай-хүннү доостурунга чедир беш ажил хүннүң дургузунда, төлээлекчи орган билдиришкени кириген улустуң документтеринин ук чурумунуң негелделеринге дүгжүп турарын баш бурунгаар хынааш, билдиришкени кириген ай-хүннүң аайы-биле кордакчыларның даңзызын тургузар.

2.10. Төлээлекчи орган билдиришкени кириген улустуң документтеринин бо чурумунуң негелделеринге база шилилгениң негелделеринге дүгжүп турарының дугайында медээни ийи ажил хүннүң дургузунда белеткээр (улаштыр - информация).

2.11. Төлээлекчи орган болза, документтерни хүлээп хүн доостурга, он ажил хүннүң орайтаптайн, Чурумунуң шугуму-биле күрүнениң дээди эртемниң өөредилге организацияларын тергилер эки доозуп алган болгаш Тыва Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека (чээли) кредиттер талазы-биле чарыгдалдыг кезээниң компенсациязы кылдыр субсидия алырын кордап турар улустарны шилири талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында конкурс комиссиязының сайгарып көөрүнче, билдиришкени кириген улустуң даңзызын база билдиришкени кириген улустуң берген медээлерин, документтерин чорудар.

2.12. Дүрүмнү болгаш Комиссияның составын Тыва Республиканың Чазаа бадылаар.

Конкурс комиссиязы субсидия алыр кордакчыларның төлээлекчи органга дужааган документтеринин ук Чурумда доктааттыг негелделерге болгаш дүрүмнерге дүүштүр оларның долу четче болурун сайгарып көөр база хынаар, шуптузун сайгарып көргөн анализинге даянып алгаш, Тыва Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека (чээли) кредиттер талазы-биле чарыгдалдыг кезээниң компенсациязы кылдыр Тыва Республиканың республика бюджетинин хөрөңгизинден субсидия алыкчыларының даңзызын хевирлеп тургузарының дугайында шийтпирни хүлээп алыр.

Комиссия чугула херек таварылгада, субсидия алыр кордакчыларны хуралга

киржир кылдыр чарлап алыр.

Комиссия шийтпирни хүлээп алган соонда, тургускан даңзызынга боттарының шийтпиринин протоколун кош-каш, Тыва Республиканың Чазанга бадыладыры-биле үш хүн дургузунда кириер. Тыва Республиканың Чазанга кирген хүннүңден эгелээш, 30 хүн дургузунда Комиссияның киригени кордакчыларның даңзызын сайгарып көргөш, дараазында шийтпирлерниң кайы-бирээзин хүлээп алыр: даңзыны бадылаар азы Комиссия ону катап сайгарып көөр кылдыр чорудар.

Тыва Республиканың Чазаа бадылаан соонда, төлээлекчи орган хүлээп алдыгган шийтпир дугайында бижимел дыңнадышкыны беш ажил хүннеринин дургузунда доозукчу чорудар (ойталаан чылдагаанның үндезинин айтыр).

2.13. Шилилгениң дүрүм-негелделери: а) ук Чурумунуң 2.1 биле 2.8 пунктуларында көрдүнген кызыгаарлаашкыннарның чогу;

б) ук Чурумунуң 2.6 пунктузунда көрдүнген документтерни долдурарының негелделерин сагааны;

в) ук Чурумунуң №2 капсырылгаларында кириген, херэглеттинип турар мергелдер талазы-биле күш-ажыл чорудулганында доозукчунуң ажилдап турары, Тыва Республиканың девискээринде бүрүткеттинген болгаш ында ажил берикчизинде сөөлгү алды ай дургузунда ажилдап турары.

г) кандидаттың айда ортумаак шалыңы күш-ажыл төлевириинин үш дакпыр эң адаккы хемчээлинден ашпас болур ужурулуг.

2.14. Доозукчунуң ипотека кредит керээзин (чээли керээзин, садыгла-жылга керээзин, тудуг үлүүнде кирип турарының керээзин) долдурп бижээн хуусаа болза, субсидия бээринин дугайында шийтпирни конкурс комиссиязы хүлээп алганының дугайында дыңнадышкыны алган ай-хүннүңден эгелээш, тос ай болур.

2.15. Төлээлекчи орган болза, доозукчунуң кредит керээзин (чээли керээзин) көргүзүп дужааган ай-хүннүңден эгелээш, 10 хонук дургузунда, субсидия бээр дугайында керээни ооң-биле чарып алгаш, Тыва Республиканың республика бюджетинден акшаландырышкыны кириген шаа-биле акша-хөрөңгени шилчидер.

2.16. Субсидия бээр керээниң үлегер-майынын төлээлекчи орган бадылаар. Субсидия бээр керээге албан турар байдал дээр, бир эвес доозукчу - чээли алган кижиг кредит керээзинин (чээли керээзинин) негелделерин чогууру-биле күүсетпээнинин барымдаазы илереттинген - долаага салган чүүлдү (долааны тудуп турар кижинин) кредиторнуң хавырып алырынга чедирген таварылгада, акшаландырышкыны соксадырының дугайында негелде болур.

2.17. Доозукчу чогууру-биле шынзыдып бадыткаан дараазында документтерниң хоолгаларын төлээлекчи органга дужаар:

а) кредит керээзи (чээли керээзи);

б) чурттаар бажың садыглашкан дугайында керээ азы чурттаар бажың садып турар азы тудуп турарында үндезилеттинген, тудуг үлүүнде кирип турарының керээзи;

в) чурттаар бажың садыглашкан дугайында керээ азы тудуг үлүүнде кирип турарының керээзи-биле санажыр төлевириинин кредит (чээли) хөрөңгизин шилчиткенин шынзыдып бадыткаан документ;

г) банкының агар сан керээзи;

2.18. Доозукчу ооң дужааган документтеринде медээлеринин шын болуру дээш долу харысалганы хүлээнип алыр. Доозукчунуң дужааган документтеринде кириген медээлери шын эвес деп барымдаа билдине бээр болза, төлээлекчи орган субсидия бээрин соксадыр.

2.19. Бир эвес доозукчу садып ап турар бажыңының эргелиг хуу ээзи болур азы өске кижилер-биле кады хуу ээлери

(Уланчызы 4-кү арында).

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

болур эргени албан-биле кылдыртып алган болза, ол доозукчу чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека кредит керээзи (чээли керээзи) чарып ап тургаш, чээли кады ап турар улус-биле каттыжып алган бооп болур.

2.20. Төлээлекчи орган Тыва Республиканың республика бюджетинден чогуур чылдың хөреңгизин алган соонда, доозукчуларның – ол чылдың чогуур субсидия алыкчыларының ипотека кредит керээзинге (чээли керээзинге) дүүштүр, чээли акша-хөреңгизин ажыглааны дээш, хууларының түңнерин төлээр талазы-биле чарыгдалдыг көззэниң компенсациязы кылдыр ай санында субсидияны туда санажыр акша-биле эвес, акша-хөреңгини оларның агар санынче шилчидер арга-биле бээр.

2.21. Ипотека (чээли) кредит керээзи ёзуугаар, ай санында бээр төлевир талазы-биле херек кырында үндүрген чарыгдалдарының ай санында компенсациязын алырда, доозукчу чогуур үезинде төлевирни бергенин бадыткаар барымдааны – документилерни болза, ай санында төлевир бээр кылдыр айыткан үениң дараазында айның 10-нүң хүнүнден орайтатпайн, төлээлекчи органга көргүзүп дужаар. Төлевирлиг документилерни доктааттыг хуусаазында төлээлекчи органга көргүзүп дужаваан таварылгада, чогуур төлевирлиг үезинге субсидия бербес.

2.22. Доозукчу-биле күш-ажыл керээзин үзүп каапкан төлээде, субсидия бээрин соксадыр.

2.23. Субсидия бээрин катап тургузуп алыр дизе, доозукчу күш-ажыл керээзин үзүп каапкан үеден эгелээш, үш айдан орай эвес хуусаада, ук Чурумнуң негелделеринге дүгжүп турар өске ажил берикчизи-биле база катап чарып алган күш-ажыл керээзин төлээлекчи органга көргүзүр.

2.24. Бир эвес доозукчу – чээли алган кижиге кредит керээзиниң (чээли керээзиниң) негелделерин чогууру-биле күүсетпээниниң барымдаазы илереттинген – чурттаар бажыңны (долаага салган чүүлдү) кредиторнуң (долааны тудуп олчалаар черниң) хавырып алырынга чедирген таварылгада, доозукчунуң субсидия кылдыр ап турганы акша-хөреңгилги акшаландырышкынны төлээлекчи орган беш ажил хүнүнүң дургузунда соксадыр.

2.25. Доозукчу ипотека кредит керээзинге (чээли керээзинге), санажылга информациязынга кириген шупту өскерилгелер дугайында, ол ышкаш ажил берикчизи-биле күш-ажылчы хамаарылгаларында өскерилгелер дугайында, айыттыг байдалдарның тургустунуп келген үезинден эгелээш, он ажил хүнүнүң дургузунда төлээлекчи органга дыңнадыр хүлээлгелиг болур.

2.26. Ук Чурумнуң 2.21, 2.24 пунктларын доозукчу хажыткан таварылгада, төлээлекчи орган субсидия бээрин соксаткаш, ук доозукчуну субсидия алыр улустуң даңзызындан ап кааптар эргелиг, доозукчу ооң-биле чергелештир ук Чурумнуң негелдези-биле субсидия алыр эргезин чидирер.

Капсырылга №2

«Күрүнениң дээди эртемниң өөредилге организацияларын тергип эки доосканнарга Тыва Республикага чурттаар бажың (тудуп) садып алырынга ипотека (чээли) кредиттер талазы-биле чарыгдалдыг көззэниң компенсациязы кылдыр субсидиялар бээриниң Чурумунуң сорулгалары-биле хереглетиин турар мергежилдерниң ДАҢЗЫЗЫ

№	Мергежилдерниң ады
1	Авиаменеджер
2	Агроном-селекционер
3	Акушерка
4	Демир-орук транспортунуң транспорт хандырылгаларының агентизи
5	Акушер-гинеколог
6	Анестезиолог-реаниматолог
7	Бортинженер
8	УЗИ эмчизи
9	Эндоскопист-эмчи
10	Чер адаанга ажилдаар даг монтажниги
11	Чер адаанга ажилдар кылыр даг ажилчыны
12	Геодезист
13	Даг инженери
14	Дерматовенеролог
15	Орук инспектору (демир-орук транспортунуң)
15	Зоотехник-селекционер
16	Кино болгаш телевидениениң үн оператору
17	Арга-арыг кадагалалының болгаш камгалалының инженери
18	Инженер-электромеханик
19	Авиацияның айыыл чок чоруунуң талазы-биле инспектор
20	Дизайнга информация технологияларының талазы-биле инженер
21	Транспорт четкизиниң айыыл чок чоруунуң талазы-биле инженер
22	Вентиляция талазы-биле инженер
23	Даг ажилдарының талазы-биле инженер
24	Тудуглар болгаш улуг бажыңнар ончалалының талазы-биле инженер
25	Хынап хемчээр херекселдер болгаш автоматика талазы-биле инженер
26	Транспорттук аргыжылга болгаш башкарылганы организастаар талазы-биле инженер
27	Күш-ажыл камгалалының талазы-биле инженер
28	Өртке удур айыыл чок чорук талазы-биле инженер.
29	Хаптап савалаар бүдүрүлгениң технологиязы болгаш дизайн талазы-биле инженер
30	Полиграфия бүдүрүлгезиниң технологиязының талазы-биле инженер.
31	Полиграфия машиналарының болгаш автоматчылган комплекстерниң инженер
32	Орук аргыжылгаларының инженери
33	Көвүрүглер болгаш тоннельдерниң инженер-тудугжузу
34	Энергетика инженери
35	Частыр бүдүмелдиң инженер-техники
36	Дагжы инженер-лаборант
37	Инженер-проектировщик
38	Инженер-электрик

39	Арга-арыг камгалалының талазы-биле инспектор
40	Инфекционист
41	Пес-таавыдан кылдыгач чүүлдерниң шынарының хынакчызы
42	Кардиолог
43	Ужудар аппараттарны чайгы үеде ажыглаарынга (пилот)
44	Логист (барааннарның орулгалыг садыг-саарылгазын сайгарар туска темниг специалист)
45	Логопед
46	Частыр бүдүмелдиң мастери
47	Орук таптаар техниканың машинизи
48	Локомотив болгаш шимчээр мотор-вагон составының машинизи
49	Өрүмнээр техника машинизи (машинист на буровых установках)
50	Электровоз машинист (даг ажилдарында)
51	Локомотив бригадаларының машинист-инструктору
52	Хоорзалар чыып салыр машинист
53	Асфальт-бетон чадып салыр машинист
54	Авиа аргыжылга талазы-биле менеджер
55	Хөгжүм удуртукчузу
56	Маркшейдер (даг ажилдарының тускай инженер-техники)
57	Тудуг телевиделиниң менеджери
58	Локомотивтер хандыар пунктунуң начальниги
59	Нарколог
60	Иви ажил-агыяның механизатору
61	Металлдан кылган чүүлдер бүдүрүлгезиниң оператору
62	Демир-орук ажылының диагностиказының тускай специализи (оператор, дефектоскопной тележки)
63	Аргыжылга документилери-биле ажилдаар оператор
64	Казымал байлактың шынарын бедидер специалист
65	Онколог
66	Автоматчылган транспорт четкизиниң оператору
67	Бизнес операцияларның логики (Операционный логист бизнеса)
68	Отоларинголог
69	Офтальмолог
70	Локомотив болгаш шимчээр мотор-вагон составын хүлээр ажилдакчы
71	Проходчик (чер адаанга ажилдаар шахта ажилдакчызы)
72	Патологоанатом
73	Педиатр
74	Кино болгаш телевидение продюсери
75	Психиатр
76	Рентгенлаборант
77	Энергия ажыглаар системаның ажилдакчызы
78	Реабилитолог
79	Рентгенолог
80	Балык ажил-агыяның ажилдакчызы (сугнуң биологтук курлавырлары болгаш аквакультура)
81	Алгы-кеш эттеп даараар ажилдакчы
82	Тудуг машиналарын септээр талазы-биле слесарь
83	Демир-орук автоматиказының база телемеханиказының дериг-херексели биле ажилдаар болгаш септээр талазы-биле специалист
84	Демир-оруктуң электри четки аппаратуразынга болгаш дериг-херекселинге техниктиг хандырылга болгаш чогуур үезинде септээр ажилдар талазы-биле специалист.
85	Ыяш болбаазырадыр станокка ажил (станочник)
86	Демир болбаазырадыр станокка ажил (станочник)
87	Энергия четкизинде коштунган шупту объектилерниң ажылын углап-башкараар системаның инженери
88	Садып алышкын адырының специализи
89	Демир-орук транспортунуң инфраструктура тудугларынга болгаш дериг-херекселдеринге хандырылгалар талазы-биле диспетчер аппаратазының специализи
90	Автоматчылган системаларның информация талазы-биле айыыл чок чоруунуң специализи.
91	Аэронавигация талазы-биле специалист
92	Орук болгаш участоктар аразының техниги
93	Автомобиль оруктар тудуунуң талазы-биле техник
94	Локомотив депозунуң технологу
95	Терапевт
96	Техник-даг разведчиги
97	Транспорттук интермодальдыг шийтпирлериниң техниги
98	Даг бүдүрүлгезиниң техник-технологу
99	Транспорт ажил-чорудулгаларының технологиязы
100	Товаровед-эксперт
101	Англи дыл башкызы
102	Музыка башкызы
103	Фтизиатр
104	Костюмнар талазы-биле чурукчу
105	СЦБ (сигнализация, централизация болгаш блокировка херекселдериниң) электромеханиги
106	Чер адаанга ажилдаар электрослесарь
107	Энергоаудитор
108	Демир-орук транспортунуң энергодиспетчери

2. Ук доктаал ону албан ёзуу-биле чарлаан хүнүнден эгелээш күш кирер.

3. Ук доктаалды Тыва Республиканың «Эрге-хоойлу медээлериниң албан ёзуунуң интернет-порталында» (www.

pravo.gov.ru) болгаш «Интернет» информация-телекоммуникация четкизинде албан ёзуунуң сайтызынга чарлап салыр Тыва Республиканың Баштыңы

Тараа байырлалы

Бала көдүргенде — тараа соктаар, паш тиккенде — от салыр

«Чиргилчинниг ховуларда чиңге-
раам — хоор чылгым...» деп, чоннуң
сөглээн үлегерин эдерип, «Тараа
байырлалын октябрь 5-те дем-
тээ. Ол хүн Тываның Национал
музейининг девискээринге тараа хоо-
р, чөлбээн, дээрбеде арбай тырткан,
паш быштак кыскаан, чай чок ажил-
улушту хоорайның чурттакчыла-
руу сонуургап тура хүнзээн.

Республика чергелиг бо мөөрейниң
жикчилеринге болгаш чылган чонга
Тываның Национал музейининг директору

башкылары көргүзүп, таныштырды. «Даш
чок черге тараа тарыыр, дэзил чок чер-
ден тараа соктаар», «Сайлыг хемни өрү
чоктадым, сайга, чайга борашпадым» деп
чечен сөстөрүн чугаалап, тараа доюнда
хүндүткелдин чеми — аъттың казын хо-
лаан чочак-тарааны амданныг кылдыр
кылып бердилер. Тарааны баштай сугга
шыгыдар, оон пашче кудуп, хоорар, от-
көзүн таарыштыр салыр, хоорган соонда,
чөлбиир, оон уур, балага куткаш, соктаар.
Өрмөлиг, чочак-тараа денди чаагай
боор чүве дээш, тараажылар кылып тур-
гаш, кончуг тода чугаалап турду.

База бир чеченнер: «Чир-
гилчинниг ховуларда чиңге-
тараам — хоор чылгым...»
деп, Улуг-Хемниң национал
бөлгүмүнүн артистери ыр-
шоорун бараалгадырга, тараа-
жылары боттарының холу-биле
кылган ажилын көргүзүп, тараа
чемивистиң ажыктыгын чугаала-
дылар. Бо кожуунуң Ийи-Талда
Инка Сүрүң-оол төрөлдери-
биле тарааны тарып, үндүр са-
дып турар, база бо мөөрейден
чыда калбайн, сонуургап кир-
жип келгеннер. Улуг-хемчилер
тараадан, сүттен каш янзы
амданныг чемнерин делгеп

салган. Арга-дуржулгалыг тараажы Инка
Монгушовнаның уйнуу Инесса Сүрүң-оол
өг-бүлөзиниң кылып турар ажилына
илеткел кылып, республика чергелиг
мөөрейлерде киржип, шаңналдыг чер-
лерни ап турар. Тележурналист Джонн
Уорен Тывага кээп тургаш, Ийи-Талдың
тараажыларының ажилын сонуургааш,
тырттырып алганын база чугааладылар.
Маңаа база ийи-талчыларның аалчы-
лары хөй болду, көдээ ажил-агыйның
хоочуну Билчиер Ховалыговна тарааны
боду соктап, чөлби турду. Кыдынга
көрүкчүлөр ону магадап: «Силер ам-даа
утпаан-дыр силер» деп мактап-даа чуга-
ладылар. Кызылда эртип турар делгелге-
ге Ийи-Талдың тараазын чон дыка садып
алыр болгай, ону шупту билер бис.

Дараазында Чаа-Хөлдүн тараажы-
ларының делгээн аш-чемин көргөн улус,
мурнун былаажып ап турду. Тараадан,
далгандан амданныг чемнерин кылып
алганын Азията Дагба тайылбырлап
берди. Кызыл-Даг суурда тараа тарып
турар, республикада база бир билдингир
тараажылар бо чорду. Аймырлыгыда 150
гектар шөлде тарааны, дүктүг арбайны
тарып келген. Чуруктары көргүзүп, та-
рылга ажилын канчаар кылып турарын
Азията Дагба чугаалап берген.

Бо мөөрейде бир дугаар киржип
келген дидим улус, Бий-Хемниң Аржаан-
дан «Энелер» бөлүү. Хөй эвес тарааны
садып алгаш, ону канчаар кылырын,
тайылбырлааннар. Оларның-биле кады
Туранның культура ажилдакчылары ыр-
шоорун бадырғаннар. «Энелер» бөлүү
суурунда база ажыктыг хемчеглерни
эртирип турар болду. Амгы үениң аныяк-
өскени тыва национал чемнерин билбес,
ылаңгыя Бий-Хем кожуунуң чону орус-

чуй берген, ыначангаш бо чаңчылды
утпайн, сагып чорзун дээн сорулга-биле
хөй-ниити ажилдарында киржип чоруур
энелер болду. Оон ыңай Эрзинниң На-
рындан Раиса Аракчаа «халимак» деп
чаагай чемни көргүзүп, кыла каапты.
Бо чемни Эрзин, Тес-Хем чону дыка эки
билер, чоннуң ынак чемнерининг бирээзи-
дир. Халимакты кылырда, далган, ааржы,
хөй эвес үс, чигир херек боор. Чайын Эр-
зин суурга Наадым байырлалында Качык
уруглары манка деп кашадан база кылып-
тар болду. Үениң аайы-биле халимакка
изюм-даа холуп ап болур деп, Качыктың
чурттакчылары тайылбырлап турган
чүве. Оон аңгыда Таңдының төлээлери
тараалаң ажил-агыйын таныштырып,
база Тываның күрүне университетининг
география факультетининг студентилери
тараа хооруп, соктаарына боттарының
чогаадып шеверлээн сүй белектерин
делгеп, идепкейлиг киришкеннер.

Тараа байырлалына келген чон
боттарының сонуургаанын чугаалап
турдулар:

Лаида Монгуш, Национал музейниң
эртэм ажилдакчызы: «Ада-
өгбелерден дамчып келген
чаңчылдарны утпайн, сагып чор-
зун дээш, мындыг хемчеглерни
удаа-дараа эртирип турар бис.
«Тараа дою» байырлалы дөрт
чыл бурунгаар Чаа-Хөлге ко-
нференция хевирлиг эрткен. Аңаа
база бо байырлалды сонуургаан
чон хөй болган. Улаштыр-ла бо
эки чаңчыл чылдан чылче дам-
чып чоруп каан, чон боттары та-
рааны тарып, хооруп, белеткеп
ап чаңчыксын дээн сорулга-биле
республика чергелиг чарлаан
ужуру ол. Мында суурлардан
келген төлээлеривис тарааны,
арбайны, быштакты, халимак-
ты канчаар кылырын чонга та-
йылбырлап, көргүзүп бердилер.
Моон үлегерден алгаш, ам-на
боттары тараазын соктап, ар-
байны дээрбедеп белеткеп алыр боор
дээрзинге идегеп артывыс».

Биче-оол Майны, Национал музейде
эртэм ажилдакчызы: «Тараа байырла-
лында чылган чон сонуургазын дээш,
шаанда тыва чоннуң арбай, тарааны
канчаар тарып чораанын көргүскен
чуруктары-даа, дериг-херекселин-даа
делгедивис. Шаанда тарылга ажилына
аът-шары ажиллап чораан, ол үениң
чуруктары херечилеп турар. Тараа чеми-
вис эң үнелиг чораан, ам база катап бо
ажылче кирип, арбай-тарааны боттары
кылып чорза эки».

Чечек Артаа, Бай-Тайга кожуундан:
«Кызыл-Даг школазынга башкылап ажил-
дап чордум, амгы үеде хүндүлүг дышта-
нылгада кижиге мен. Хоорайда уругларым
чанымда бичии кезек келгеш, бо тараа
байырлалын аажок сонуургап көрдүм.
Бодум база көдээге өскөн болгаш, тараа
ажыл-агыйын эки билер мен. Тарааны кы-
лып өөренир болза эки, мында көргүзүп,
тайылбырлап турар-дыр. Моон-даа

соңгаар чонга ажыктыг мындыг хемчег-
лерден эртирип турарын күзээр мен».

Сайын-оол Ондар, Кызыл хоорайның
хоочун чурттакчызы: «Мен эжим Киим-
оол Куулар-биле кады бо байырлалды
сонуургап келдивис. Бичивисте тараа
соктап өскөн улус бис. Мен Ийме чурттуг
кижи мен, а эжим тараалаң Таңды кижиге.
Пашта тарааны хооруп, ону чөлби,
соктап турарын база шенедивис, шуут
дыка уттундурбаан-дыр. Мен ам 83 харже
кирдим, хоорайда-даа чурттап чоруур
болзумза, чаңчылдарымны утпаан мен.
Тарааны дойлап эртирип турары онза-
дыр».

Шынап-ла, сонуургаан улус боттары-
ла тараа соктап, чөлби, арбай дээрбе-
леп, чай чок-ла турдулар. Ол аразында
артистер ыр-шоорун, самын бараалгат-
кан, а Орус культура төвүнүн ажилдакчы-
лары боттарының өзү-чаңчылын таныш-
тырып, делгээн, Национал библиотека
ажылдакчылары чер ажил-агыйының
талазы-биле ном-дептерни база эккеп,
сонуургатканнар, а майгыннарда көдээ
ажыл-агый барааннарын садып хүнзээн.

Черле ынчаш, ол хүн хоорай чуртта-
кчыларына солун, дүшкүрлүг эрткен.
Республика чергелиг «Тараа дою» ба-
йырлалына уйгу чок Улуг-Хемниң Ийи-
Талдан төлээлери «Чер ажилдыларның
чедишкенин» деп тускай шаңналга
тиилээннер. Ийиги черни Тываның
күрүне университетининг география
факультетининг студентилери алган.
Бий-Хемниң Аржаан суурдан «Энелер»,
Чөөн-Хемчиктинг эрес-кежээ ишчилери,
Чаа-Хөлдүн Кызыл-Дагга тараажылары
болгаш кожууннардан келген ажил-агый-
лар шупту шаңнатканнар.

Бо онза байырлалды чоннуң чечен
чугаалары-биле доозайн, «Таңдым турда,
хертеп-ле мен, тараам барда, тодуг-ла
мен!»

Тыва чоннуң национал чаңчылын
эгидип, байырлалдың бедик деңгелге
эрткени демдеглексенчиг.

Ася ТЮЛЮШ.

Авторнуң тырттырган чурукта-
ры.

Улуг-Хемниң Ийи-Талдан И.Сүрүң-оол.

дыр-оол Бичелдей, ТР-ниң депутады
Бек Монгуш, ТР-ниң көдээ ажил-агый
чызының хоочуннарының даргазы
дарчы Седей баштаан удурткучулар
ырчедирип, далган, тараа ажилының
айында чылыг сактышкыннарын
казы-биле-даа болза, чугаалап тур-
тар. Бир-тээ, тараа дугайында чугаа-
ул турар болганда, чонга мындыг
ажыл болгаш солун хемчегни Нацио-
нал музейниң эртэм ажилдакчыларының
жарып эгелээнин база демдеглээр
ула.

Бо мөөрейде өгбелерниң чаагай
чылын эдерип, тараалаң кожуун-
ның төлээлери дыка-ла кызып ки-
кеннер. Тараалаң кожууннарының
ээзи, Чөөн-Хемчиктен Ийме, Хайы-
н, Хөндөргейниң төлээлери тарааны
чаар кылырын тайылбырлааннар.
Бир-тарааны хоорарын көргүстүлөр.
Уурда «Улаан-Быра» деп унитарлыг
рулге чиңге-тарааны 20 га, суланы
гектар шөлде тарып турар. Чыл са-
да эки дүжүттү ап, көдээ ажил-агый-
ке үндүр садып келген. Боттарының
ап алган дүжүдүн көргүзүп, бо
өйдө чылдың-на киржип турарлар.
Ыракандан Ольга Кара-Саловна та-
далганы канчаар кылырын таныш-
ты. Эрткен чылын Кызыл хоорайның
н камгалап киришкен, бо удаада
ыракан сууру дээш киржип келген
у. Оон ыңай кожуунуң культура
адакчылары аян тудуп, ыр-шоорун
алгатканнар. «Демниг сааскан теве
чири» дээр болгай, деткип, демин
өскени онза болду. Чочак-тарааны,
паш быштакты канчаар кылырын
бергей школазының чечен-мерген

Күш-ажылдың кижизиниң чылы-2019

ЭЛЕП ЧИТПЕС АЛДАР

Тыва улустуң "Эки кылган ажил – элп читпес алдар" деп үлегер домаа Чаа-Хөл кожуунуң хундүлүг хамаатызы, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы Галина Сандаковна Сагаандайга дорт-ла хамааржыр. Эң ылаңгыя Чаа-Хөл кожуунуң чурттакчылары Галина Сандаковнаның төрзүн чериниң хөгжүлдери, чаңгыс чер-чурттугларының эки амыдыралы дээш кызымаккай ажилдап турганын чылы-биле сактып чоруурлар. Ооң чырык омур-хевиринге, ат-алдарынга тураскаадып, улуг назылыг хоочуннарның бот-тывынгыр чогаадыкчы коллективтериниң аразына республика чергелиг "Хорлар мөөрейин" Чаа-Хөл кожуунуң Херэзженнер чөвүлели, Хоочуннар чөвүлели дээш өске-даа хөй-ниити организациялар болгаш Галина Сандаковнаның төрелдери, эш-өөрү Чаа-Хөл кожуунуң чагыргазының деткимчези-биле эрткен неделяның төнчүзүндө эрттирген.

"Хорлар мөөрейи" эгелээриниң мурнуу чарында чогаадыкчы мөөрейниң маадырының төрелдери сцена баарына үнүп келгеш, оларның төрел аймааның ат-алдарын бедик тудуп чораан Галина Сандаковна Сагаандайның чурттап эрткен амыдырал-чуртталгазы, күш-ажылы-биле чыылганнарны таныштырганнар.

Галина Сагаандай (Моңгуш) бөдүүн ажил-ишчи кижилерниң өг-бүлезинге төрүттүнген, бичиизинден-не күш-ажылга өөрөнгөн болгаш, кандыг-даа ажилды кылырынга белен кижилер болуп өзүп келген. Школаны дооскаш, эрги Чаа-Хөл суурнуң "Хүнчүгеш" уруглар садынга бодунуң күш-ажылчы базымнарын эгелзэн. Хүлэзенип алган ажилына амы-хууда кончуг хары-салгалыг, хөй-ниити ажилына идекпейлиг комсомолчу уругну садиктиң комсомол эге организациязының секретарына эш-өөрү соңгуп алган. Ажилдап турар коллективиниң болгаш Чаа-Хөл суурнуң хөй-ниити амыдыралына идекпейки киржиپ турар комсомолчу удатпаанда Улуг-Хем район Советиниң депутатына соңгуттурган (амгы Чаа-Хөл кожуун ол шагда бо районга бактаап турган).

1985 чыл от-көс дег хып дээн чалыы назын үезинде Галинага келир үеде чедишкыннерни магадылаан онзагай чыл болган деп санап болур. Бичии уругларны садикке өөредип кижизидеринге башкы эртем-билиг черле херек боорга, Кызылдың педагогика институтунуң

Өвүрнүң 80 харлыг хоочуну Көгел Шадыковна Моңгуш "Хорлар мөөрейиниң" эң улуг назынныг ыраажызы.

филология факультетинче шылгалдаларны ол чедишкынниң дужаагаш, бот-өөредилге-биле институтту 1985 чылда өөренип дооскаш, орус дыл болгаш литература башкызының дипломун холга алган. Черле ынчаш, Галина Сагаандай чаа-чаа чүүлдерни билип алырынга сонугалдыг болгаш, бүгү назында бодунуң эртем-билиин делгемчидип, үргүлчү өөренип чораан. Ынчангаш профессионал-даа, хөй-ниити-даа ажилына чедишкыннерлиг болганының бир үндезини эртем-билиге сундулуунда.

1985 чылда чаа Чаа-Хөл суурга бичии уруглар садын тудуп доозуптарга, ооң эргелекчизинге арга-дуржулгалыг башкы Галина Сагаандайны районнуң өөредилге эргелели томуйлаан. Бичии уруглар садын "Чодураа" деп адаан. Ол дээрже чазын ак-чайт кылдыр чечектелип кээр чодураага дөмейлеп, келир үеде сайзыралды оштаан ат болган. 140 бичии оолдар, уруглар турар улуг садикке ажилына сагыш-сеткилинден бердинер кижизидикчи башкыларны, ажилчынарны шилип алыры, садиктиң дериг-херекселерин, эт-севин тывары, четчелзери, тургузары – белен звес ажил. Чогум-на садик эргелекчизиниң ажилына Галина Сандаковнаның организакчы салым-чаяны илереп келген.

1985 чылда Галина Сагаандайны Чаа-Хөл суурнуң Херэзженнер чөвүлелиниң даргазына чон соңгаан. Эрги Чаа-Хөл, Үрбүн, Кара-Тал суурларның чурттакчыларын чаа Чаа-Хөл суурже бөле

көжүргөн, 1000 хире өрегелиг улуг суурнуң Херэзженнер чөвүлелиниң даргазы болуру белен звес херек. Ооң кадында "Чодураа" деп бичии уруглар садының эргелекчизи деп кол ажилы база бар. Чаа-Хөл суурнуң Херэзженнер чөвүлелиниң даргазы хөй-ниити ажилга Галина Сандаковнаның организакчы салым-чаяны база илези-биле билдинген. Чаа-Хөл суурнуң чонунуң аразына ажилды чорудуп шыдаар херэзжен кижилерни Херэзженнер чөвүлелинге звилелдеп алгаш, ажилдап кирипкен. Чаа-Хөл суурнуң организацияларында ажилдап турар херэзжен ажилчыларның дыштаңыр тускай өрээлдерин аядарын чедип алганы хөй-ниити организацияның туружун быжыглаан. Оон аңгыда бажыңнар чанында участоктарга ногаа аймаан тарыырын организастаары, ынаар суг дамчыдар системаны шөйери, уруг-дарыгыг херэзженнерниң хөй ажы-төлдүг иелерге көрдүнгөн эргелерин боттандыраарын чедип алыры дээш хөй-ле ажилды кылып чоруткан.

Чаа-Хөл суурнуң Херэзженнер чөвүлелиниң ажилын көдээ черлерге херэзженнер аразына хөй-ниити ажилды чорударының үлегер-чижээ кылдыр санап, ону сонугурап, кожавыс Моолдан, найысылал Москва хоорайдан, харындаа мырыңай кайда-чүде Канададан херэзженнер организацияларының төлээлери кээп турган.

1989 чылда ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттарына кандидаттарны

хөй-ниити организацияларның, дан бир-ле дугаар идип үндүргө АССР-ниң Херэзженнер чөвүлмунундан Галина Сагаандай дөкөш, ССРЭ-ниң Дээди Советини тадынга соңгуттурган.

Галина Сандаковнаның дөкөш ажилының дугайында ооң улуг хоочун башкы Анай Моңгушевни "Хорлар мөөрейиниң" киржикчиси

– Тажикстанга чедип, амыдыр берге байдалдарына таварышканга, чаштарга дузалаанын дунмам төөгзэн кижилер – деп, сактып чугаап

Галина Сагаандайның угбазы Кара-Сал:

– Бистиң өгбевис Шокар-Хунд кижилер хундү эрге-дужаалдыг бо 1914 чылда Тыва Россияның совет кирерге, Даа кожуунну Минусинск төлээлеп орган. Ынчангаш дунмам удуртукчу салым-чаяны ол өгбөз дамчаан чадавас – деп чугаалаан

Галина Сандаковнаны ооң эш кады ажилдап чорааны кижилер чылы-биле сактып чугаалааннар

Улуг назы-харлыг хоочуннарны тывынгыр чогаадыкчы коллективте аразына "Хорлар мөөрейинге" кол да оларның аныяанда ырлажып чорылары чаңгыланган. "Чечекте төрзүн Тывам", "Катюша" дээш даа ырларны көрүкчүлөр хоочун тывынгыр артистер-биле кады ырлатурдулар.

"Хорлар мөөрейинге" киришкен назы-харлыг хоочуннарның чогаадыкчы коллективтериниң аразында лекчилерни илередири жюриге белен звес болган – коллектив бү бир-ле онзагай чогаадыкчы аян. Өвүр кожунда "Соруктуглар" клубу Чаа-Хөл кожуунуң Кызыл-Даг, Туруг сумуларның, Чаа-Хөл кожуун төп эмнелгезиниң хоочуннары бот-тывынгыр хор коллективтери күүселдезинге ырларны эң эки деп ждемдегеп, оларга Мактал бижикте тураскаал белектерни тывыскан.

"Хорлар мөөрейи" доостурга хоочуннар тарап чоруй барбаан. Аныяанда ырлап чораан ырларын о кады ырлажып, хөөрежип шаг болган. Өвүрдөн Саара Седиповна Моңгуш, Кыргысовна Куулар олар тыва болмоол ырларны ырлаарга, дыңнакчы адыш часкап, магадап турганнар.

Галина Сагаандайның ажы-төлү бо гаш төрелдери боттарының белекте хоочун бот-тывынгыр артистерге туту Галина Сандаковнага тураскааткан "Хорлар мөөрейинге" киржип келгени дээр өөрүп четтиргенин илередип турган

Шаңгыр-оол МОҢГУ
Авторнун чурукта

"Хорлар мөөрейиниң" киржикчилери.

Экономика адырында

ЧАА-ЧАА АРГАЛАР-БИЛЕ

Москвага сентябрь 17-20 хүнне-нде, "Чиик үлетпүрде пөс-таавы" (Текстильлегпром") деп делегей эргелиг делгелге болуп эрткен. Россияның найысылалына 53 дугаар эрткен делгелге даштыкы чурттар-ын сайгарлыкчылар барааннарны оңу-биле делгээннер.

База пөс-таавы кылып турар улуг-улуг дүрүлгөлөрниң удуртукчуларының ттарының ажил-чорудулгазын көргү-түшүшүргөндөй-чөйүшүргөндөй. Тывадан сайгарлыкчы делегей чергелиг дел-гелге киришкеш келгеннер. Оларның бээзи ТР-ниң дизайнерлер эвилелиниң кижигү, «Тыва мода» бөлүүнүң удуртук-чу Кежикий Шарый-оолдан сонуур-ан айтырыгларын салдым:

— Кежикий Олеговна, баштай-ла, Москвага болган делегей чергелиг делгелге дугайында номчукчуларга суураадып көрүңерем.

— Чурттуң төвүгө чиик бүдүрүлгө-лазы-биле эрткен делгелге Тывадан ай-Хаак Салчак-биле кады чорааш-дивис. Москвада «ВДНХ» дээр улуг-дүгүлгө төвүгө пөс-таавы кылып турар-чүгүлгө бүдүрүлгөлөр барааннарын-апп, делгээннер. Колдуунда Кыдат-тан, Турциядан, Болгариядан келген сайгарлыкчылар боттарының бараан-нын мөөңү-биле садып турар болду. Пөс-таавыны дүрүг-дүрүү-биле үндүр-дүрүг, Москвада улуг садыгларның эри пөс аймаан олардан мөөңү-биле-аш, оон аңгы-аңгы хоорайларже тара-турар боор чорду. Мында колдуунда-ат сайгарлыкчылар хөй, олар ийи, үш-дүрүлгө, аразында англи дылга-алажып турарын көрдүм. Мен бодум-идыл талазы-биле эртемниг болгаш, аттар-биле сайгарлыкчы ажил-нын дугайында чугаалажып турдум. Дыктары шуут утказын-даа билбес-т, а англи дылга шору чугаалап би-тери база бар, барааннарын сонуур-айтырымга, шыдаар шаа-биле-илбырлап бээрлер, менден «Силер-ыг бүдүрүлгелиг, канчаар ажилдап-р силер?» — деп удур айтырар чор-ааранып турар ажилым дугайында-лаарымга, «Силерниң бүдүрүлгөңер-кек-тир, улуг эвес» — диштилер. Оон-бо делгелге келген сайгарлыкчы-шупту барааннарын садыглажырда

К. Шарый-оол биле А. Салчак.

евро акша-биле санажыр чорду.

— Хөй кезии кыдат сайгарлыкчы-лар келген дидиңер, делгеттинген барааннарның шынары кандыг-дыр?

— Ийе, бо делгелге барааннарның бежен, алдан хуузун Кыдаттан эккелген. Ол пөс-таавының шынары эки, колдуун-да амгы үеңиң технологиязы-биле үндүр-даарааш, садып турарлар. Чоокку үеңиң идик-хеви бир тускай, онза көстүр. Кыдаттың чамдык хептериниң шынарын эки эвес дээрзин шупту билер бис. Бо делгелге пөс-таавының безин каш-янзы хевири бар чорду.

Оон улаштыр, түрк фирмаларның спортчу идик-хевин база сонуургадым. Трикотаж идик-хепти Турцияда даарап турар, оон Россияже үндүр садыглажып турар болду. Бо чурт-биле күрүне кызы-гаарында каайлы дамчыштыр бараан-сараан эрттирери берге эвес-тир деп билдим. Кыдаттан бээр бараан үндүрери арай-ла берге деп, кыдат сайгарлыкчы-лар-биле чугаалажып турдувус. Олар база чурттар аразында садыглажылга-хамаарышкан бо айтырыгны шиитпирле-жир бис дээн улус. Кыдаттан, Турциядан-даа үндүр сөөртүп турар пөс-таавының шынары черле эки чорду.

— Пөс-таавы бүдүрүп турар база даараныр дериг-херекселдер бо делгелге бар-дыр бе, Кежикий Олеговна?

— Дааранырынга херек ужурлуг де-риг-херексел шупту бар, колдуунда-ла даштыкы чурттар Кыдаттан, Германиядан бээр үндүр садып турар. Өртек-үнези аңгы-аңгы, чижээ, хепти сырып даараар машинаның өртээ 800 рубльден өрү, бо дээрге, эң чииги болуп турар. Оон артка-ны — миллион рубльден өрү. Идик-хепти сырып даараар машиналарны дыка со-нуургадым, бодумга кызып тургаш садып алыр бодалдым мен. Черле харын, даа-ранылга талазы-биле кандыг-даа херек-селдер бар чорду, колдуунда улуг-улуг бүдүрүлгөлөргө таарыштыр кылып каан.

— А силерниң көрүжүңер-биле бо делгелгеден кандыг түңнелди үндүрүп база чонга кандыг сүмө ка-дыксаар силер?

— Москвага үш хүн үргүлчүлээн дел-гелгени эргип кезидим. Оларның ара-зындан кеш-биле идик-хеп даарап турар ийи хире бүдүрүлгө бар болду. Москва биле Новосибирскиде зверофермалар бар чүве, оон алган кештерниң шынары эки боор чорду. Чиик үлетпүр ажилының

талазы-биле чаа-чаа технологияларны моон көрүп алганывыс дыка ажыктыг болду.

Ынчаарга, мээң көрүжүм-биле, бо делгелге бис база киржир болзувусса эки-дир деп бодап тур мен. Чүге дизе хураган, киш, дилги, дииң кезинден, пөс-таавыдан национал идик-хепти даарап турар-дыр бис. А дүктен, кештен идик-хепти даараар болза, садып алыкчылар денди сонуургаар боор деп түңнелге келдим. Дүгүвүс, кештеривис бар-дыр, чүгле боттарывыстан хамааржыр. Ангор өшкү дүгүндөн хол-хаптарын, чылыг хөйлеңнерни, чараш моюн-ораарлар-ны аргып алгаш, садып-саарып, акша ажилдап алыр арга бисте бар-дыр. Оон аңгыда, мал-маганның кезин октай бер-бейн, чылыг тоннары, чеңи-чоктарны даарап ап турар болзувусса, өзүлүг шы-нары эки хептер ол чорду. Келир чылын бо делгелге бодумнуң даараан идик-хевимни аппарып, делгээр деп сорулга салып тур мен. Ынчангаш амдыгааштан эки белеткенип эгелээр болза эки.

— Пөс-таавыны кайы компания-би-ле дугуржуп алгаш, чагыдып ап турар силер, Кежикий Олеговна?

— Бис пөстерни Москвада «Стартекс» деп компания-биле дугуржуп алгаш, бо чылдың эгезинден тура чагыдып эгелээн бис. А национал чылыг тоннар даарап турар кештерни Шагаан-Арыгга Маа-дыр Кырлыг-Караның алгы, кеш эттээр бүдүрүлгезинден садып ап турар мен. Дүктен хол-хаптар, уктар аргааш, социал четки дамчыштыр саарып турар бис. Даараныры дээрге белен эвес ажилдың бирээзи болур. Кештен идик-хеп даараар, дүк дыдар дээш өске-даа кылыр ажилда-рывыс хөй, ынчангаш биске ажилчын күш чугула херек болуп турар чүве-дир ийин. Херээжен улуска дүк дыдар, даараныр, аргыттынар ажилдар бар-дыр, келиңер дээрге, шуут тоомчага албас болуп турар. Мээң кол-ла сорулгам, сүмем — национал идик-хевин боттары даарааш кедип чор-зун дээш, даараныр кичээлдерни телевидир чокка чорудуп турар мен.

ТР-ниң сайгарлыкчылар деткиир фондузунуң шугуму-биле Кыдатче, Алтайже, Москваже арга-дуржулга сол-чуп, ажил-херээңге чаа-чаа аргаларны өөренип, көрүп ап турары өзүлүг-ла улуг деткимче, мону демдеглээр чугула.

— Москвага эрткен делгелге дуга-йында сонуургадып чугаалааныңар дээш четтирдивис. Ажил-ижиңерге чедишкиннерни күзөдивис!

Ася ТҮЛҮШ
чугаалашкан.

Башкымга мөгейи

Уттундурбас башкым

Т-Хөл кожуунуң Хөр-Тайга суур чылдан эгелеп тургустунуп эге-деп болур. Өглерге хөй ажы-төлдү-дип алыр дээш, чаа школаның-н араттар боттары ыяштарны-дан сөөртүп тургаш, тудуп кыл-кола делгем класстарлыг, улуг, к соңгаларлыг болган. Аңаа мен-сты 1948 чылда доозуп турумда, Башкым Биче-оол Лопсан-Серен-Ондар турган. Ол өөреникчи-үбүгү эртемнерге сонуургалдыг, гбилигил, Төрзэн чуртунга ынак-унга кижизидип, классты удур-рган. Башкы боду клазы-биле-ртти белеткеп алгаш, школага, икчилерге, ада-иелерге көргүзөр-и.

чан Ада-чурттуң Улуг дайыны-даа болза, Төрзэн чуртунга бер-болурун чугулазын ол биске-дирип турган. Концерттеривиске-дугайында ырларны тыва дылга

ырлажып, утказын эки билер апарган бис. Чижээлээрге, Сергей Бүрбүнүң сөзүндө «Тулчуушкунче» деп ырыны үргүлчү ыр-лажырывысты сактыр-дыр мен:

«Ынак ада, төрзэн ие,
Ындынналган Төрзэн чурт,
Хамык оглун дөгөрезин,
Кайыын тура кыйгырып тур.
Тулчуушкунче! Тулчуушкунче!

Тура дүшпөйн, бурунгаар» деп ыр-лажып турганывысты амгы үеге чедир-утпаан бис. База ол ышкыш орус дылдан-очулдуруп каан «Ыдыктыг дайын» деп-ыры дээш, өске-даа ырларны ырлажып-турган бис.

Ондар Биче-оол башкының тыва-дылды, чогаалды башкылап эрттирери-меңээ дыка солун турган. Ооң чугаалап-турар дылының чечен-мергенин мага-даар мен. 4 класстың математика но-мунда бодалгалар элээн нарын турган. Ында бодалгаларны болгаш чижектерниң-шуптузун биске кончуг эки билдингири-

биле тайылбырлап берип, бодандырып-бодадыр, дыка-ла харысалгалыг башкы-деп билген мен. Ак сеткилдиг, шынчы-кижи. Ынчаарда бистиң классты доос-каш, Суг-Аксы чеди чыл школазынга-өөренип эгелээн өөреникчилер матема-тика болгаш өске-даа эртемнерге шыырак-билигилг болганын башкылар сактып-чугаалажыр.

Башкым час дүжүп келирге, Хөр-Тайганың адаанда көк шыкка ак өөн тип-алган, оортан кылаштап кээп, ажилдап-турганын көргөн мен. Ооң кады кырааны-уран шевер Ондар (Монгуш) Чес деп киж.

Адазы Ондар Лопсан-Серен ол үеңиң-база бир идепкейлиг кижизи турган. Ий-меге эки шыдыраалап билер кижилерниң-бирээзи ийин. Көөрүмге, Биче-оол башкы-ачазындан өөренип алган хире, Кы-зылга республиканың бирги чери дээш-шыдыраа маргылдаазынга ойнап турган-болчук. Чон Лопсан-Серенни (Чудук-көдүрер) деп шолалаар чораан. Чамдык-кижилер ол ашак садыгдан бир шоодай-далганы садып алгаш, колдуктапкыш, чана бээр дээр.

Кажан «Сүт-Хөл херээ» деп репрессия-эгелей бергенде, элээн хөй кижилерни-тудуп, хоругдап каан турган. Дараазында

тудуп хоругдаар улустарның аттарының-аразында башкымның ады база бар-болган деп чугаалажыр чүве. Харын-даа-херек доктаап, чавырлы берген. Ону ту-дуп албаан.

Ооң соонда мен Чадаананың ду-гаары 1 школазын дооскаш, сураан-дыңнаарымга, «Шын» солунга, районога-эргелекчилеп, Тыва обкомга болгаш-эртем-шинчилел институтунга ажил-даан чорду. Аңаа орус-тыва словарьны-тургузарынга болгаш тыва дылды сай-зырадырынга үлүүн кириген болду. Ты-вада Чогаалчылар эвилелиниң кежигү-нү болбушаан, элээн каш чечен чугааларны-болгаш тоожуларны бижээн.

4-кү классты беш айда дооскаш, Иймеже чанар деп баарымга, башкым-мени эдертип алгаш, Хемчик кыдынга-келгеш, хемелеп кежирип кааш, аалымга-эки чеде бээримни күзеп, чагыгны берген.

Оон бээр ам хөй-ле үе эрткен. Мен-назылай-даа берген болзумза, башкымны-сактып, шыдыраага ойнап, чогаал бижи-п, башкылап ажилынга бежен чыл ажил-дааш, дыштанылгаже үндүм.

Алдын-оол ОНДАР,
пенсионер.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

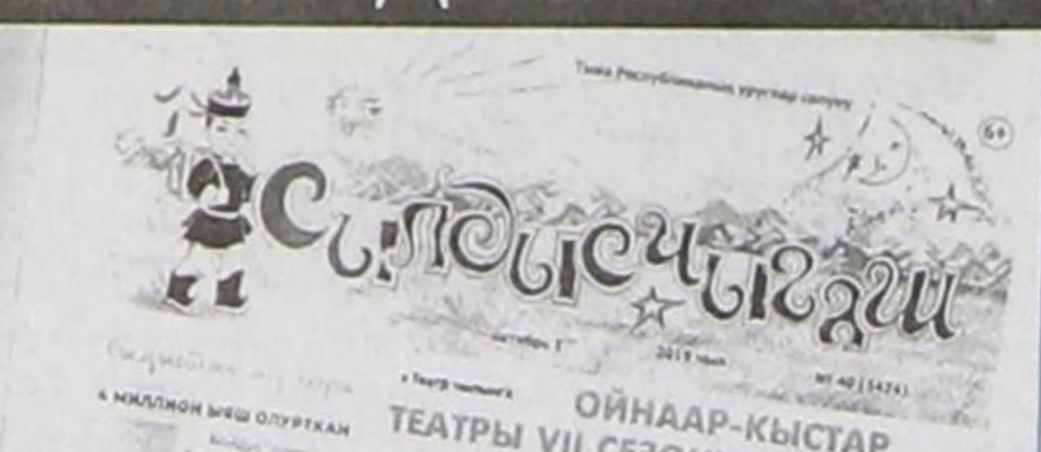
РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ЧАГЫДЫЛГА - 2020

ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАШ

«Тыва Медиа Групп»
Издательский дом

ОФОРМИТЬ ПОДПИСКУ МОЖНО ЧЕТЫРЬМЯ СПОСОБАМИ:

1. в любом почтовом отделении "Почта России"
2. на сайте "Почты России" <https://podpiska.pochta.ru> (только для физических лиц),
3. в отделе ГАУ РТ "Тыва медиатгрупп" (по адресу, г. Кызыл, ул. Красноармейская, 100, кабинет 309 а) тел.: 8(39422)3-39-45, 2-18-10.
4. в территориальных МФЦ Республики Тыва.

Күрүнениң кадастр үнелелин 2020 чылда эрттирениң дугайында дыңнадышкын

Тыва Республиканың чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызы 2020 чылда Тыва Республиканың девискээринде дараазында категорияның участоктарына күрүнениң кадастр үнелелин эрттирениң дыңнадып турар:

- суг фондузунуң черлериниң;
- арга-арыг фондузунуң черлериниң;
- онза камгаламдыг девискээрлерниң болгаш объектилерниң черлериниң;
- үлөтпүрге болгаш өске тускай сорулгаларга көрдүнгөн черлериниң;

Кадастрлыг өртек-үнени тодарадырынга чугула херек информацияларны чыыр болгаш ажилдап кылыр сорулгалар-биле шимчевес объектилерниң эргелиг ээлери болза, шимчевес объектилерниң чогуур характеристикаларының дугайында декларацияны (улаштыр – декларация) 2020 чылдың январь 1-ден орайтатпайн дужаар эргелиг.

Декларацияны ТР-ниң Күрүне бюджеттиг албан чери «Күрүнениң кадастр үнелелиниң төвүнге» дужаарда, РФ-тиң Экономиктиг хөгжүлдө яамызының 2019 чылдың июнь 04-те

үнгөн №318 дужаалы-биле доктаадып каан үлегер-майыктыг чурум өзүгаар бээр. Ол чурумну ТР-ниң Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызының албан өзүзунуң сайтызында <https://minzem.rtyva.ru/node/8268/> адресче чарлап каан.

Декларацияларны эргелиг ээлеринден хүлээп алыр аргалары:

1. Тыва Республика, Кызыл хоорай, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың 57, кабинет 13-15 деп адреске боттары азы курьер ажил-албан таварыштыр чедирер.
2. Почта таварыштыр Тыва Республика, Кызыл хоорай, Щетинкина-Кравченко кудумчузу, бажың 57, кабинет 13-15 деп адресче чорудар.
3. Электроннуг документ хевиринге чорударда, билдиришкин кириер кижиниң электроннуг чурагайлыг хол үжүү-биле адын салып, документилерни шынзыткан болур. Электроннуг адреси: tsgko17@mail.ru.
Харылзажыр телефону: 8 (39422) 33703
Электроннуг почтаның адреси: tsgko17@mail.ru
Ажылдаар графиги: понедельник-пятница, 8:30 – 17:30, дүшштээр үези: 12:30 – 13:30
дыштаныр хүннери: суббота, воскресенье.

солуннун сайтызы: [//shyn.ru](http://shyn.ru)

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар
В.Э. Чанзан.
Редактор К.К. Монгуш.
Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор — 2-01-35.
Үндүрүкчү редактор М.О. Ондар — 2-17-91.
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак. — 2-17-94
Корректорлар В.О. Куулар, Ч.Н. Мачык. — 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хай-гаарал талазы-биле федералдыг албаннун Тыва Республика талазы-биле эргелиги «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккэн. Херечилелдин дугаары — ПИ №ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» АН-ге парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлааттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның түрүк-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылар дүнчадылары дээш авторлар боттары харылаар.
Чагыдылга индекс: хуу юбилерге — П6855, организацияларга — П6860
Солун неделяда үш катал үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.
Номери парлаггаже дужааганы: график өзүгаар — 21,00, херек кырында — 18,00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52 телефонче долгаар.

Үндүрүлгениң тиражы: 3948

Извещение
от 03 октября 2019 г.
с.Кунгуртут

В администрацию Тере-Хольского кожууна Республики Тыва поступило заявление от гр. РФ Чыпсына Михайловича о предоставлении земельного участка под кадастровым номером 17:19:0000000:11 на аренду 10 лет, с площадью 1 кв. м. из категории земель: сельскохозяйственной назначения, разрешенным использованием: для размещения объектов, расположенных по адресу (имеющие адресные ориентиры): Российская Федерация, Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. м. Кара-Суг.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней с даты опубликования данной информации администрация Тере-Хольского кожууна принимает письменные возражения по данному заявлению.

Главный специалист отдела земельных и имущественных отношений администрации Тере-Хольского кожууна Т.Р. Дуд

Извещение
от 03 октября 2019 г.
с.Кунгуртут

В администрацию Тере-Хольского кожууна Республики Тыва поступило заявление от гр. РФ Буярай Анастольевна о предоставлении земельного участка под кадастровым номером 17:19:0101006:191 на аренду 20 лет, с площадью 1 кв. м. из категории земель: населенного пункта, с разрешенным использованием: для индивидуального жилищного строительства, расположенного по адресу (имеющие адресные ориентиры): Российская Федерация, Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. Кунгуртут, ул. речная, д. 17 «а».

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней с даты опубликования данной информации администрация Тере-Хольского кожууна принимает письменные возражения по данному заявлению.

Главный специалист отдела земельных и имущественных отношений администрации Тере-Хольского кожууна Т.Р. Дуд

Бистиң ынак ачавыс, кырган-ача, эжиниң быжыг чөлөнгижи Доктор Тырык Сайн-Маадыровичи сөөлгү оруунче үдежи, бистиң ажыг-шүжүүвүстү үлежи, моралдыг болгаш материалдыг дузаны каткан ырак-чооктан келген дөргү төреливиске, эш-өөрүвүске, кожоларымыска, кудаларымыска, ачавысты эштеринге, Мугур-Аксы дугаары дугаары 2 школаларының, Мугур-Аксының спорт школазының, Куптура килдизиниң, Чудур Артай-оол атыг Культура бажыңының, ОО «Дизель», ГУП «Малчын» коллегия тивтеринге черге чедир мөгөйдүмүн. Өөнүң ишти, ажи-төлүндөмүн.